

Pénzügyi felügyelés a két világháború közötti Magyarországon*

Varga Bence

Jelen tanulmány a két világháború közötti időszak hazai pénzügyi felügyelési gyakorlatát vizsgálja, középpontba helyezve a gazdasági világválság időszakát, illetve az azt megelőzően alkalmazott és annak következményeként átalakult felügyelési gyakorlatot. A szerző arra keresi a választ, hogy miként változott a Pénzügyi Központ mint felügyelési szerv szerepe 1916. június 1-i megalakulásától kezdődően, voltak-e más intézmények, melyek felügyelési feladatokhoz kapcsolódó funkcióval bírtak, továbbá milyen felügyelési eszközök alkalmazására került sor hazánkban a gazdasági világválság időszakában. A tanulmány arra törekszik, hogy a korabeli gazdasági viszonyokat, a pénzügyi intézményrendszer helyzetét elsősorban a korabeli szellemiségnek megfelelően, a kor szakértőinek véleménye alapján mutassa be.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: B20, G28, N24, N94

Kulcsszavak: pénzügyi válság, gazdasági válság, pénzügyi felügyelés, Pénzügyi Központ

1. Bevezetés

Magyarországon az első, integrált felügyelési „csúcsszerv” megalakulására az első világháború ideje alatt, 1916. június 1. napjával került sor, ekkor jött létre a Pénzügyi Központ. Ennek létrehozatala rendkívüli eredménynek számított, hiszen a korábban változó szervezeti formációkban (pl. érdekképviseleti jelleg) jelenlévő és esetlegesen túlzottan kiterjedt tevékenységi körrel rendelkező, egymással rivalizáló felügyelési szervek hatékonysága több esetben megkérdőjelezhető volt. A Pénzügyi Központot ugyanakkor már az integrált működés jellemezte, tevékenységében elsődleges szerepet kapott a felügyelési jelleg, melyet kiegészítettek egyéb, felügyeléshez kapcsolható funkciók (pl. szanálási tevékenység) is.

A Pénzügyi Központ létrejöttét megelőzően, és azt követően is, rendszeresek voltak a működését érintő szakmai viták, javaslatok, de tevékenységét gyakran érték támadások is. A Pénzügyi Központot feladatának ellátásában kihívások elé állították

* Jelen cikk a szerző nézeteit tartalmazza, és nem feltétlenül tükrözi a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontját.

Varga Bence a Magyar Nemzeti Bank Hitelintézetek felügyeleti igazgatóságának vezető felügyelő munkatársa. E-mail: vargabe@mnb.hu.

A szerző köszönettel tartozik Dr. Kovács Györgynek a tanulmánnyal kapcsolatban nyújtott hasznos észrevételeiért.

A kézirat első változata 2016. szeptember 27-én érkezett szerkesztőségünkbe.

a korabeli kül- és belpolitikai események, ti. az első világháború és következményei, majd az azt követő orosz-szovjet mintára kiépített tanácsköztársasági államforma, a gazdasági világválság és a második világháborút megelőző fegyverkezés egyaránt hatással voltak működésére. Nem meglepő tehát, hogy ezen események hatására számos reformjavaslat született a Pénzügyi Központ tevékenységével összefüggésben, melyekből több kezdeményezést a gyakorlatba is átültettek. Ezek közül egyes reformlépések szükségesnek tekinthetők, mert javították a hazai pénzügyi felügyelés hatékonyságát, előfordultak azonban olyanok is, amelyek sajnálatos módon visszavetették a felügyelési fejlődési folyamatot, és hátráltatták a Pénzügyi Központot felügyelési funkciójának hatékony ellátásában, alapot szolgáltatva ezzel az előforduló kritikáknak, támadásoknak is.

A következőkben bemutatjuk Magyarország pénzügyi intézeteinek első világháborút követő általános helyzetét, a Tanácsköztársaság ideje alatti pénzügyi felügyelési gyakorlat változását, rávilágítunk a Pénzügyi Központ működését érintő reformjavaslatokra, szerepének változására, majd a gazdasági világválság felügyelésre gyakorolt hatását mutatjuk be a Pénzügyi Központ, illetőleg más, felügyelési szempontból megemlítenő intézmény gyakorlatának felvázolásával.

2. A pénzügyi intézetek helyzete az első világháború után

Az első világháború során „az emberi és anyagi erőknél [...] négy és fél eszterdön át tartó koncentrálása az emberi társadalom életének minden területén mély nyomokat hagyott maga után” (Diószegi 1970:122). A zilált gazdasági és pénzügyi viszonyok, a belpolitikai és nemzetközi válság, a hadigazdaságból a polgári gazdálkodásra történő áttérés, valamint a háborúval megindult infláció¹ a hitelintézetek működését is közvetlenül érintette. Példaként említendő, hogy a hitelintézetek saját tőkeállománya az első világháború előtt mintegy 2,8 milliárd pengőt ért el, míg ez a valutastabilizáció időszakában alig 0,4 milliárd pengőt tett ki, az igénybe vett idegen tőke pedig 4,5 milliárd pengőről 0,3 milliárd pengőre csökkent ebben az időszakban (Botos 1994:25).

Az első világháborút követően Magyarországon a megmaradt országrészen 674 bank és takarékpénztár működött, melyek egy részét a szétaprózottság, míg egyes intézményeket a túlméretezettség és a gazdasági életben való meghatározó szerepvállalás jellemezte, mely utóbbi „örökölt” tulajdonság az első világháború előtti hitelszervezet jelentős vonása volt (Incze 1955:277). A pénzügyi intézetek egy részére jellemző szétaprózottság – kiegészülve a közhangulati bankellenességgel – természetesen felvetette az azok összevonásának, koncentrálásának igényét, a megindult

¹ 1914. júliusban volt utoljára azonos az aranykorona és a papírkorona értéke, innentől kezdve a papírkorona értéke a pengő 1927. évi bevezetéséig egyre gyorsabb ütemben romlott: 1914. júliusban 1:01, 1918. júniusban 1:43, 1926. év második felében pedig 1:14 443 (Teleszky 1927:57; Botos 2002:44–68).

összevonások ellenére azonban általános tendenciaként mutatkozott a pénzügyintézetek számának emelkedése az 1920-as évek elején: a hitelintézetek száma az 1924-es időszaki csúcspont idején 962 volt (*Botos 1994:108*). A trianoni békeszerződés hatása a pénzügyintézetek számának alakulására főként a hitelszövetkezeteknél volt tetten érhető, esetükben az 1917. év végén működő 2 430 intézményből 1 562 (64 százalék) került a határon kívülre. Ez a veszteség a hitelszövetkezeti tagok számában mintegy 60 százalékot, takarékbetétekben pedig 41 százalékot jelentett (*Schandl 1938:53*). Az országhatáron kívülre került pénzügyintézetek saját tőkéjének részesedése az 1915. évben működő intézmények saját tőkéjén belül 34 százalékot tett ki, ami nyilvánvalóan a fővárosi pénzügyintézetek túlsúlyát mutatta a vidéki pénzügyintézetekkel szemben (*Ács 1936:324*).² A budapesti koncentráció a trianoni békeszerződést követő években a területi változások következtében szükségszerűen tovább fokozódott, így az 1930. évben az ügyfélbetétek 78 százaléka, a kibocsátott záloglevelek és kötvények 100 százaléka, a nyújtott hiteleknek pedig 92 százaléka kötődött a fővároshoz (*Varga 1928:444*). Az első világháború utáni takaré- és folyószámlabetét-állomány az 1924. év végére is mindössze 16 százalékát érte el a világháború előtti szintnek, és az 1929. év végéig is csak 74 százalékra emelkedett.³ Szintén átalakult a pénzügyintézetek számára rendelkezésre bocsátott hitelkeretek lejáratát is: 1915-ben a teljes hitelkeret 65 százaléka volt hosszú lejáratú, az 1924. év végén mindössze 5 százalék, és 1929-ben is csak 30 százalék (*Incze 1955:279*). Ezáltal jelentősen megnövekedett a hosszabb lejáratú hiteligények kielégítése kapcsán fellépő lejáratösszhang hiányából eredő likviditási kockázat.

Jellemző volt a fővárosi bankok leányintézeteinek határon túli továbbműködése is, mellyel összefüggésben kiemelt szempont volt az ezen intézmények részére történő tőkeközvetítés folytonosságának fenntartása, a korábbi pénzügyi kapcsolatok megtartása, a gazdasági elszigeteltség csökkentése, illetőleg a pénzügyi integritás megőrzése. A határon kívüli működés nem járt feltétlenül negatív következményekkel, hiszen voltak olyan pénzügyintézetek, melyekkel kapcsolatban elmondható volt, hogy *„idegen uralom alá kerültek, ma jobban állanak, mint közvetlenül az elválás után, mivel a tradíció, melynek hordozói, a benne rejlő bizalom és szaktudás [...] nagy erősséget jelent számukra”* (*Hantos 1930:684*).

² A fővárosi pénzügyintézeti koncentráció már az első világháború előtt is jellemezte a hazai hitelszervezetet, a teljes hazai saját tőke és idegen tőke állományának a budapesti bankok rendre 70 százalékát, illetve 79 százalékát tették ki (*Incze 1955:277*).

³ A korona és a pengő vásárlóerő-paritásának különbségét figyelembe véve az arány még kedvezőtlenebb, 74 százalék helyett 57 százalék.

3. Pénzügyi felügyelés a Népköztársaság és a Tanácsköztársaság ideje alatt

Az őszirózsás forradalom után a Pénzügyintézeti Központ feladata pénzügyintézeti felszámolásokra, illetőleg ezen intézményeknél lévő értékpapírok eladására és alapszabály-ellenes hitelfolyósítások esetleges megakadályozására terjedt ki (*Jakabb et al. 1997:52*). A Pénzügyintézeti Központ – több pénzügyintézeti háttérű intézményhez (pl. Országos Központi Hitelszövetkezet, Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja, Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete stb.) hasonlóan – a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének (TÉBE) tagjává vált, tevékenysége szorosan összekapcsolódott a TÉBE működésével, minthogy több pénzügyintézettel kapcsolatos feladatot (pl. fogyasztóvédelemmel összefüggésben) a TÉBE látott el. A Tanácsköztársaság ideje alatt – az oroszországi tanácsköztársaság mintájára – a bankok, majd később a biztosítótársaságok és nyugdíjpénztárak is állami kézbe kerültek, egy adott intézmény államosítása akkor volt befejezettnek tekinthető, ha a Pénzügyintézeti Központ által kiküldött ellenőr annak revízióját befejezte.

A Pénzügyintézeti Központ ügyvezetésére az egyszemélyes vezetés politikájának megvalósításaként ún. népbiztost (majd később üzletbiztost) bíztak meg, annak teljes igazgatóságát pedig megszüntették, a kitűzött cél szerint a Pénzügyintézeti Központot a Tanácsköztársaság vezető bankjává kívánták emelni. A népbiztos (majd később üzletbiztos) mellett ellenőrző munkatanács és bizalmi testület is működött a Pénzügyintézeti Központ szervezetén belül, melyek együttesen irányították annak tevékenységét. Az államosított bányák, közlekedési, kereskedelmi és iparvállalatok stb. ellenőrzésére 11 szakcsoport alakult a revizori osztályon belül. Már a Tanácsköztársaság időszakában megindult az a folyamat, mely később sajnálatos módon még tovább fokozódott, hogy tíz számos olyan funkcióval is bővült a Pénzügyintézeti Központ tevékenysége, melyek közül több feladat semmilyen formában nem tartozott eredeti feladatkörébe, illetőleg egyes funkciók pénzügyintézetekhez sem kötődtek. Példaként említhető a köztulajdonba került üzemek pénzügyeinek kezelése és ellenőrzési feladatainak ellátása, vagy a fiatal házaspárok részére meghirdetett bútorvásárlási akció pénzügyi lebonyolítása, melyre a Pénzügyintézeti Központon belül külön bútorosztály létesült (*Jenei 1970:39-45*). A Tanácsköztársaság ideje alatt a pénzügyintézetek ellenőrzésének feladatát átmenetileg a Pénzügyintézeti Direktórium vette át, tagjai ugyanakkor jelentős részben a Pénzügyintézeti Központból kerültek ki (*Csury-Marosi 1931:194*), a Direktórium 1919. júniusban történt felszámolását követően azonban az ellenőrzést ismét a Pénzügyintézeti Központ látta el. A pénzügyintézeti államosításokkal összefüggésben a lefolytatott revíziók – s ezzel párhuzamosan a revizorok – számában jelentékeny növekedés volt tapasztalható, az országot 56 ellenőrzési körzetre osztották, a pénzügyintézetek irányítására és ellenőrzésére a körzetek megbízottait nevezték ki. A pénzügyintézetek működésének és ügykezelésének felülvizsgálatára kiküldött 60 ellenőr tevékenysége azonban nem járt minden esetben számottevő

eredménnyel, továbbá a vidéki pénzintézetek rendszeres ellenőrzését sem sikerült biztosítani. A sikertelenség mögött nyilvánvalóan szerepet játszott az átvett mennyiségi szemlélet, ugyanis az ellenőröknek relatíve rövid idő alatt kellett széles pénzintézeti kört revízió alá vonni. Példaként említendő, hogy a nyugdíjtársaságok esetében a Pénzügyi Központnak 216 társaságot kellett megvizsgálnia, ebből 3 hónap alatt 60 revízió fejeződött be, ami ugyanakkor szintén jelentékenynek tekinthető. A vizsgált intézményi körnél előforduló hiányosságok elsősorban a vagyon- és ügykezeléssel, valamint az alapszabály tartalmával voltak kapcsolatosak, és rávilágítottak arra a körülményre, hogy számos társaság esetében a pénzügyi életképesség nem biztosított, ezért felszámolásuk vagy pedig más társaságba történő beolvastásuk indokolt. A pénzintézeteket tekintve a Pénzügyi Központ 163 intézménynél felszámolási, valamint számos esetben fúziós eljárást is indított, melyeknek oka azonban elsősorban nem a hazai pénzintézeti szektor túlméretezettségének, „töredezettségének” megszüntetésében keresendő, hanem abban az ideológiai állásfoglalásban, mely szerint a meglévő tulajdonságokkal rendelkező pénzintézeti rendszerre a Tanácsköztársaság gazdasági rendjében nem volt szükség (Jenei 1970:48-52). A meghozott intézkedések befejezésére, az eljárások lezárására a Tanácsköztársaság bukása miatt azonban nem került sor.

4. A pénzügyi felügyelést érintő kezdeti reformok

Az első világháború után a nagyobb lakossági bizalom elérése és a pénzintézetek működésében rejlő likviditási kockázatok mérséklése miatt az ellenőrzésekre nagyobb hangsúly tevődött, a Pénzügyi Központ által lefolytatott vizsgálatok száma 1918 és 1929 között közel ötszörösére, 189-ről 912-re növekedett (Jakabb et al. 1997:117). A fokozott ellenőrzésre szükség is volt, hiszen az első világháborút követően újjáéledt bankellenes hangulat ezt szükségessé tette. Ruppert Rezső ellenzéki képviselő 1922-ben – eltúlozva a korabeli helyzetet – már magyarországi bankáruralomról beszélt: „Látjuk, hogy ez a nagy bankárszervezet, amely vezeti a mi belső politikánkat, irányítja a mi külső politikánkat is [...], diktálja ma minden lépésünket, diktálja nemcsak politikai, hanem gazdasági életünk lépéseit is”.⁴ A gyakoribbá váló vizsgálatokat indokolta azon jelenség is, hogy tíz év alatt, és részben azt követően is – a hagyományosnak tekinthető banki műveleteiket átmenetileg háttérbe szorítva – áruüzletekkel kapcsolatos haszon elérése érdekében is folytattak tevékenységet. Ennek megjelenésében közrejátszott, hogy a háborús időszakban a pénzintézetek kihelyezési lehetőségeinek jelentős beszűkülése volt tapasztalható, így például a világháború a záloglevél-hitelezést is rendkívül súlyosan érintette, hiszen a háború következtében a legfőbb (főként osztrák, németországi, holland, svájci és francia) záloglevélpiacok beszűkültek (Neubauer 1918:22-24). Ezenkívül a kiteljesedő infláció is visszaszorításra ösztönözte – a ha-

⁴ Az 1922. június 19. napjára összehívott nemzetgyűlés naplója, XXVI. kötet, 35. oldal alapján

gyománys hitelezés mellett – a záloghitezést, a befektetők számára ugyanis Magyarország a rendezetlen pénzügyi viszonyok miatt nem volt vonzó lehetőség, ezért a záloghitelezés érdemben csak a pénzügyi stabilizációt követően indulhatott meg (Kovács 2006:89). Különösen az első világháborút követően hatott ösztönzőleg az alternatív tevékenységek végzésére, hogy a záloglevelek mögött álló hazai kölcsönfelvevők nemzeti valutában fizették a törlesztéseket, míg ezt a bankoknak eredeti devizanemben kellett megtenniük, ami jelentékeny árfolyamkockázatot jelentett.

A Pénzügyi Központ működésének első világháborút követő ideje alatt is számos reformon esett át, a világháború, majd a trianoni békeszerződés után az elcsatolt országrészek kapcsán fellépő ismétlődő, nagy arányokat öltő, sok esetben válságos gazdasági ügyek miatt ismét előtérbe került az igény a pénzügyi felügyelés erősítésére, feladatkörének bővítésére. A Pénzügyi Központ szerepének erősödéséhez az is hozzájárult, hogy a később kiteljesedő infláció már 1918-ban is jelentős méreteket öltött, ti. *„a készpénzkészlet [...] mérhetetlenül felszaporodott, úgy hogy annak következtében alig lehet belátni”* (Neubauer 1918:22), ami a pénzügyi destabilizáción keresztül a bankrendszer helyzetére is hatással volt. A reformok szükségességét illetően fontos hangsúlyozni, hogy a Pénzügyi Központ megalakulásával kapcsolatban jelentős ellenállás, tevékenységével, működésének hatékonyságával összefüggésben pedig fenntartás mutatkozott. Egyes, meglehetősen szélsőséges vélemények szerint a Pénzügyi Központ eredeti funkcióját nem volt képes ellátni: *„vérszegénysége”* miatt működésére *„semmi szükség nincsen”*, az államkincstár által a veszteségi tartalékalap⁵ képzése céljából befizetett 25 millió korona pedig *„veszendőnek lett szánva”* (Neubauer 1918:33). Hasonló jellegű „nyomásgyakorlásnak” tudható be vélhetően az is, hogy a Pénzügyi Központ működésének idejét kezdetben mindössze 5 évben állapították meg, majd a bizalom megszilárdulásának, tevékenysége sikerének jeleként 1918-ban működését határozatlan időre meghosszabbították.⁶ Érdemi változást jelentett, hogy míg 1916-ban a revízió hitelfelvétel vagy önkéntes kérelem alapján történt, addig 1920-ban a vizsgálat hatóköre már kiterjedt mindazon tagokra is, akiknek saját tőkéje 40 millió korona alatti.⁷ A kötelező ellenőrzés körének saját tőke általi korlátozását az indokolta, hogy a revizori szervezet ekkor még nem volt kellően kiépített, és egy komplex üzleti tevékenységet végző pénzügyi átfogó ellenőrzése rendkívül nagy apparátust igényelt volna, mely ekkor még nem állt rendelkezésre (Jakabb et al. 1997:57). A revizori szervezet kiépítését gátolta, hogy korábban revizori állást a legtöbben csak „mellékfoglalkozásként” töltötték be, kevés számú „főállású” revizor állt alkalmazásban, amihez vélhetően hozzájárult a revizorokat érintő, némileg negatív közfelfogás, valamint

⁵ A veszteségi tartalékalap létrehozásának célja a háborús körülmények és a gazdasági recesszió következtében rendkívül nehéz helyzetbe kerülő intézmények, valamint a közérdekből segíelyezni indokolt intézmények támogatása volt.

⁶ 1918. évi XV. törvénycikk a Pénzügyi Központról szóló 1916. évi XIV. törvénycikk egyes rendelkezéseinek módosításáról, 1. § alapján

⁷ 1920. évi XXXVII. törvénycikk a Pénzügyi Központról 10. § alapján

a külföldről származó, a revizori foglalkozásra vonatkozó elrettentő híresztelések, pl. Angliában előfordult, hogy két év kényszermunkára ítélték egy revizort, miután tevékenységével kapcsolatban a bíróság anyagi kárt okozó mulasztást állapított meg (Éber 1912:60).

Az ellenőrzött intézmények körének további kibővítése érdekében 1921. január 1-től kizárólag a Pénzintézeti Központ tagjai fogadhattak el betétet vagy kezelhettek közpénzeket, melyeknél viszont a Pénzintézeti Központ kötelezően ellenőrzést folytatott (Tomka 2000:94). Ezen körülmény a Pénzintézeti Központ szerepét, gazdasági súlyát jelentősen erősítette, illetve a még nem tag pénzügyi intézményeket a belépés felé terelte. A belépést illetően további ösztönzést jelentett, hogy a közintézmények számára csak olyan kezesség elfogadása volt megengedett, melyet a Pénzintézeti Központ tagja vállalt. Kezdeményezés született a tagság megszüntetésének Pénzintézeti Központ igazgatósága általi előzetes írásbeli engedélyhez kötéséről, azonban, feltételezve ennek a jövőbeni belépéseknél várhatóan tapasztalható visszatartó erejét, a kezdeményezés nem nyert szélesebb körben támogatást (Hantos 1916:80). Vélhetően az első világháború finanszírozásával összefüggő nehézségek, a kiteljesedő infláció, valamint a költségvetési hiány fedezése miatt került az 1920. évi módosított törvénybe, hogy a Pénzintézeti Központ „közreműködik az állam hitel-szükségletének kielégítésében, és ellátja az államadóságokkal kapcsolatos azokat a tennivalókat, amelyekkel a pénzügyminiszter megbízza”⁸. A Pénzintézeti Központ funkciójának erősödését mutatta azon körülmény, hogy a 40 millió koronánál nem nagyobb saját tőkével rendelkező pénzintézetek alaptőkéjének emelése és a pénzintézetek székhelyének áthelyezése 1920-tól a Pénzintézeti Központ előzetes hozzájárulásához volt kötve.⁹ Szintén a két világháború közötti időszakra tehető az a pénzintézeti ellenőrzés szempontjából kiemelkedő eredmény, hogy 1925-től kezdődően a Pénzintézeti Központnak tagintézményei körében lehetősége volt legalább éves rendszerességgel vizsgálatot folytatnia (Jakabb et al. 1997:12).

A kor elméleti-módszertani elveinek fejlettségét mutatja, hogy már az 1916. évi Pénzintézeti Központról szóló törvény is egyik fő feladatának jelölte meg a pénzügyi egészséges fejlődése érdekében a pénzintézetek ügyvitele és ügykezelése tekintetében történő közreműködést, hogy az „lehetőség szerint egyöntetű elvek alapján helyezzék és célszerűen vitessék, továbbá, hogy a(z) [...] intézetek ügyvitelében a természetüknek és a közgazdaság követelményeinek megfelelő elvek érvényesüljenek”.¹⁰ Ez a megközelítés érvényes a jelenleg is alkalmazott felügyelési módszertanra, amely az ún. „egyenlő bánásmód elve”, illetve – a megközelítés második részét tekintve – az „arányosság elve” néven vált elterjedtté a modern felügyeleti

⁸ 1920. évi XXXVII. törvénycikk a Pénzintézeti Központról, 1. § (5) bekezdés alapján

⁹ 1920. évi XXXVII. törvénycikk a Pénzintézeti Központról, 16. § alapján

¹⁰ 1916. évi XIV. törvénycikk a Pénzintézeti Központról, 5. § (4) bekezdés alapján

szakirodalomban, ezen alapelvek a piac számára biztonságot, kiszámíthatóságot jelentenek, és ezáltal fontos részét képezik a felügyelési gyakorlatnak.

5. A Pénzintézeti Központ szerepének változása a gazdasági világválságot megelőző időszakban

A Pénzintézeti Központ tevékenységi körében idővel megjelentek olyan feladatok is, amelyek nem, vagy csak részben kapcsolódtak pénzügyi intézményekhez. Ehhez alapot szolgáltatott a Pénzintézeti Központtól szóló 1920. évi XXXVII. törvénycikk, mely alapján „részt vehet közhasznú és közérdekű vállalkozásokban és közreműködhetik közgazdasági célú intézmények pénzügyi és adminisztratív ügyeinek intézésében, úgyszintén ilyen intézmények ügyeinek lebonyolításában”¹¹, ezek mellett tevékenysége kiegészült közgazdasági célú intézmények pénzügyi és adminisztratív ügyeinek kezelésével. Ennek keretében számos iparvállalat alapításában töltött be kezdeményező szerepet, például az 1925-ben alapított Fuvarhitelintézet Rt. esetében, mely létrehozásának egyik fő célja a záloggal fedezett fuvarhitelezési forgalom bevezetése volt, illetőleg részt vett a Molinum Malomipari Rt. alapításában is (*Jenei 1970:37*), továbbá az intézmények alapításának kezdeményezéséhez, ügykezeléséhez kapcsolódóan azokban sok esetben részesedéssel is rendelkezett. A Pesti Victoria Gőzmalom és érdekeltségi körébe tartozó malomvállalatok (mintegy 23 vállalat) fizetéképtelenségét megakadályozandó szanálás lebonyolítására az 1926. évben szintén a Pénzintézeti Központ került kijelölésre (*Jakabb et al. 1997:73*). A szanálással összefüggő feladatok, a malomvállalatok rendelkezésére bocsátott anyagi támogatás jelentősen igénybe vette a Pénzintézeti Központ erőforrásait. Az első világháborút megelőzően is jellemző volt a hazai bank- és ipari szektor hitelnyújtás útján történő összefonódása, a háborút követően ez a kapcsolat a részvényesi és kötvénykibocsátói oldalról még szorosabbá vált, és ebben a szerepkörben a bankok mellett a takarékpénztárak is részt vettek (*Hantos 1930:677*). A banki- és ipari szektor összefonódása ugyanakkor megalapozta, hogy a későbbiekben a Pénzintézeti Központ feladatköre ne kizárólag a pénzintézetek, hanem az ipari vállalatok ellenőrzését érintő feladatok ellátására is kiterjedjen. A Pénzintézeti Központnak a záloghitelezési tevékenységgel kapcsolatban is számos feladata volt, melyek közül megemlítenéd, hogy a búzaértékre szóló záloglevél-kibocsátás 1923-tól kezdődő időszakában a búzaátszámítási árfolyamok közzététele is feladatai közé tartozott, valamint az ún. „trustee”¹² feladatkörével is a Pénzintézeti Központot (1928-ig a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal együttesen) bízták meg, így a szerződéses feltételek betartásának a záloglevelek teljes kivonásáig történő időszaki ellenőrzését is elvégezte, ami mutatta az irányában fennálló nemzetközi bizalom növekedését.

¹¹ 1920. évi XXXVII. törvénycikk a Pénzintézeti Központtól, 1. § (7) bekezdés alapján

¹² A kötvénybirtokosok érdekeinek képviselőjére hivatott bizalmi személy. Ezen funkciót a Pénzintézeti Központ a „trustee” intézményének a hazai jogrendbe való beépüléséig (az 1928. évi XXI. az ipari záloglevelekről szóló törvénycikk alapján) megbízás keretében látta el.

1924-ben kezdődött az állampénzügyek szanálására és a pénz értékének stabilizálására irányuló intézkedések meghozatala¹³, amelyek az ún. „takarékkorona” mint számolási érték bevezetésével¹⁴, a költségvetési kiadások visszaszorításával, valamint a közszolgáltatások rendszerének átdolgozásával¹⁵ valósultak meg. A Pénzügyintézeti Központ tevékenysége ezzel összefüggésben is bővült, ti. a „takarékkorona” bevezetésével kapcsolatban a számolási érték alapján történő elszámolás, illetve ennek pénzügyintézeti ellenőrzése is feladatai közé tartozott. Mindezen többletfeladatok – ha számos esetben kapcsolódtak is eredeti feladatköréhez – nyilvánvalóan erőforrásokat vontak el, és korlátozták felügyelési tevékenységének ellátását, melynek tükrében nem meglepő módon fogalmazódott meg a korabeli szakvéleményben, hogy a Pénzügyintézeti Központ működését tekintve az „eredeti elgondolástól némileg eltávolodott” (*Rassay 1933:421*). A Pénzügyintézeti Központ létrehozási céljának megfelelő, az 1916. évi XIV. törvénycikk alapján meghatározott rendeltetéséhez való visszatérés belső igényen is nyugodott, az igazgatóság részéről ez folyamatos egyeztetés tárgya volt.

A Pénzügyintézeti Központ alapításakor megfogalmazott elgondolások előtérbe kerülését jelentette az 1926. évi XIII. törvény, mely alapján kiszélesedett a vizsgálat alá vont intézmények köre, a Pénzügyintézeti Központ ugyanis felülvizsgálatot tarthatott a „pénzváltóüzlettel foglalkozó kereskedelmi cégeknél, valamint értékpapírkereskedőknél közhiteli szempontból”.¹⁶ Az 1926. évi XIII. törvény lehetőséget biztosított a Pénzügyintézeti Központ tagjainak, hogy ne kizárólag csődhelyzet esetén, hanem olyan helyzetben is forrásokhoz jussanak, amikor hitelszükségletük kielégítése nehézségbe ütközik. Pénzügyintézetekhez kapcsolódó feladatainak bővülését jelentette, hogy a törvénycikk alapján a pénzügyintézetek egyesülésének lebonyolításában a Pénzügyintézeti Központ jelentős mértékben közreműködött.¹⁷ Szintén a pénzügyintézetekhez köthető feladataihoz tartozott, hogy a bankok konzorcium formájában történő kezesség vállalásához is (az Országos Központi Hitelszövetkezettel közösen) bizonyos esetben viszontgaranciát vállalt (*Botos 1994:132-145*), például 1928-ban a megalakuló Magyar Export Intézet által felvett, egy amerikai pénzcsoport részéről folyósított 5 millió dollár összegű hitel visszafizetéséért a pénzügyintézetek által vállalt kezességeket támasztotta alá viszontgaranciával. Ugyanakkor tovább bővült a Pénzügyintézeti Központ nem pénzügyi intézményekhez köthető feladatainak sora is, 1926-tól ugyanis

¹³ Ekkorra ugyanis az infláció mértéke a stabilizáló intézkedések bevezetését szükségessé tette, az 1924. évben mindössze három hónap alatt a bankjegyforgalom közel háromszorosára, de már korábban, az első világháború időtartama alatt is mintegy tizszeresére emelkedett (*Jakabb et al. 1997:68*).

¹⁴ 1924. évi X. törvénycikk a korona értékcsökkenésének megállítására irányuló egyes intézkedésekről, 1. § alapján

¹⁵ 1924. évi IV. törvénycikk az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról

¹⁶ 1926. évi XIII. törvénycikk a Pénzügyintézeti Központtról szóló 1920. XXXVII. törvénycikk egyes rendelkezéseinek módosításáról, 1. § (1) bekezdés alapján; korábban ezen feladatokat az 1300/1923. sz. P.M. rendelet, illetve a 6700/1923. sz. P.M. rendelet bízta a Pénzügyintézeti Központra, melyek törvényben való rögzítése annak szervezeti és funkcionális megerősödésére utalnak.

¹⁷ 1926. évi XIII. törvénycikk a Pénzügyintézeti Központtról szóló 1920. XXXVII. törvénycikk egyes rendelkezéseinek módosításáról, 1. § (4) bekezdés alapján

a „tényleges szolgálatban álló és nyugdíjas közszolgálati alkalmazottaknak kölcsönöket nyújt(ott)”.¹⁸ Az 1926. évi XIII. törvénycikkből elmaradt számos korábbi, az 1920. évi XXXVII. sz. törvénycikkben szereplő rendelkezés, úgymint az állam hitel-szükségleteinek kielégítésében, valamint a közérdekű és közhasznú vállalkozásokban való részvétel, ugyanezen törvénycikk rögzítette, hogy további feladatot kizárólag törvényben lehet a Pénzügyi Központ részére előírni.¹⁹

6. A gazdasági világválság és hatása a pénzügyi felügyelésre – további reformok

Magyarországon a pénzügyi- és hitelválság kezdete 1931. júliusra tehető, bár egyes jelei korábban is tapasztalhatóak voltak, például az exportbevételek tekintetében, melyek elsősorban a mezőgazdasági termékek árának visszaesése következtében 1929-től radikálisan csökkentek (*Kovács 2006:97*). A koncentráció ebben az időszakban is jellemezte a pénzpiacot, 1929-ben a teljes magyarországi részvénytőkének mintegy 40 százalékát (600 millió pengőt meghaladóan) két hazai bank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Magyar Általános Hitelbank tartotta befolyása alatt (*Incze 1955:55*). A pénzügyi intézetek száma az 1924-es csúcspontot (962 db) követően a gazdasági válság hatására fokozatosan csökkent, így 1935-ben 426, az utolsó békeévben, 1938-ban pedig már csak 396 működött (*Holbesz 1939:338*).

A válság kezelésére egyaránt születtek gazdaságpolitikai (pl. általános bankszünnap elrendelése, a takaré- és folyószámlabetétek kifizetésének korlátozása, az aranystandard rendszerről kötött devizagazdálkodásra való áttérés, transzfermoratórium bevezetése) és felügyeletpolitikai intézkedések. Ezen intézkedések egy része intézményi szinten a Pénzügyi Központ által egymással összekapcsolódott, hiszen pl. a transzfermoratórium tekintetében az ún. hitelrögzítésre („Stillhalte”) vonatkozó megállapodásoknál a Pénzügyi Központ töltötte be a külföldi hitelezők „trustee” szerepét (*Incze 1955:289*). Válságban betöltött szerepének eleget téve a Pénzügyi Központ mobilitási tartalékainak igénybevételére fokozott mértékben került sor, 1931-ben a leszámított váltók összege az előző évi 252,1 millió pengőről 562,7 millió pengőre emelkedett.

A gazdasági válság következtében a részvénytársasági formában működő pénzügyi intézetek mintegy 30 százaléka, a hitelszövetkezeteknek pedig 10 százaléka került felszámolás alá (*Schandl 1938:75*), ebből következően a Pénzügyi Központ felszámolással, illetőleg szanálással összefüggő feladatai is megnöttek. A Pénzügyi Központ a gazdasági válság időszakára a felszámolásokkal, szanálásokkal kapcsolatban már meglehetősen széles körű gyakorlatra tett szert, hiszen röviddel azt

¹⁸ 1926. évi XIII. törvénycikk a Pénzügyi Központról szóló 1920: XXXVII. törvénycikk egyes rendelkezéseinek módosításáról, 1. § (7) bekezdés alapján

¹⁹ 1926. évi XIII. törvénycikk a Pénzügyi Központról szóló 1920: XXXVII. törvénycikk egyes rendelkezéseinek módosításáról, 1. § (12) bekezdés alapján

megelőzően is előfordultak pénzügyi válságok, pl. az 1927. évben az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár jutott válsághelyzet-közeli állapotba, melynek megelőzésével, a takarékpénztár átszervezésével és a veszteségi tartalékalapból történő szanálásával a Pénzügyi Központot bízták meg (*Jakabb et al. 1997:82-93*). Fizetéseképtelenség esete szintén előfordult korábban is, a Földhitelbank Rt. 1929-ben jelentette be, hogy tovább nem tud kötelezettségeinek eleget tenni – ennek oka elsősorban a spekulatív tőzsdeügyletek lebonyolításában való részvételben keresendő. Ebben az esetben azonban átszervezésre, szanálásra már nem volt lehetőség, így ún. likvidációs kényszeregyezés megkötésére került sor. A külföldi hitelezők, látva a hazai gazdasági helyzetet, igyekeztek kimenteni pénzüket még engedmények árán is az országból. Ez a körülmény és a transzfermoratórium együttesen hozzájárult ahhoz, hogy a bankoknak sikerült részben szanálódniuk (*Varga 1964:63*), illetőleg a lakossági bizalom erősödése is tapasztalható volt (*Varga 1933:326*).

A pénzügyi felügyelésben a hangsúly a gazdasági válság idején áttevődött az azonnali intézkedést igénylő feladatok megoldására, így különösen a betétek zavartalan visszafizetésének biztosítására (melyre 1931-ben létrejött a Magyar Szavatossági Bank, ügykezelését pedig a Pénzügyi Központ látta el), és a különböző banki szolgáltatások tekintetében érvényesíthető kamatok felső határának a szintén 1931-ben létrehozott Országos Hitelügyi Tanács (OHT) általi meghatározása vált elsődleges feladattá, kiegészülve a Pénzügyi Központ ellenőrzési és szanálási funkcióival. Az OHT részben hatósági rendelkező, részben pedig véleményező hatáskörrel bírt: az általa megállapított érvényesíthető kamat a Magyar Nemzeti Bank (MNB) váltóleszámítolási kamatlábát legfeljebb 50 százalékkal léphette túl, az OHT továbbá meghatározta az elhelyezett takarékpénztári- és folyószámlabetétek kamatait is. Abban az esetben, ha egy pénzügyi intézmény nem az OHT által meghatározott kamatlábat érvényesítette árazásában, az OHT – rendelkező funkciójából eredendően – elrendelhetette, hogy a Pénzügyi Központ folytasson vizsgálatot az adott pénzügyi intézménynél. Amennyiben a Pénzügyi Központ a lefolytatott vizsgálat alapján úgy ítélte meg, hogy a pénzügyi intézmény működése annak vagyoni és jövedelmi helyzete miatt a továbbiakban nem tartható fenn, az OHT a Pénzügyi Központ javaslatára elrendelhetette annak felszámolását (*Jirkovsky 1940:371*). A Magyar Szavatossági Bank is – a Pénzügyi Központ mellett – rendelkezett szanálási funkcióval: ehhez köthető feladata volt, hogy a pénzügyi intézmények részére átmeneti likviditási nehézségeik idején a kötelezettségek teljesítéséhez váltóhitelt folyósítson, ezáltal hozzájárulva a hazai bankrendszer stabilitásának megőrzéséhez (*Botos 1994:95*).

A pénzügyi intézmények ellenőrzésének fókuszja is megváltozott a gazdasági válság hatására. Az 1930-as évek második felében – nem hazai sajátosságként – megfigyelhető volt az a betétképződést visszaszorító folyamat, hogy a végbement bizalmi válság következtében a megtakarításokat a bankrendszer kikerülésével közvetlenül fordították beruházásokra. Ezáltal előtérbe került a tőkeképződés és tőkefelhalmozás ellenőrzési

lehetőségeinek javítása, valamint a pénzüintézetek „önfinanszírozásának” elősegítése érdekében a pénzüintézeti betétképződés fokozásának előmozdítása. A pénzüintézeti betételhelyezés támogatása korábban is megkülönböztetett figyelmet kapott, hiszen a Pénzüintézeti Központ működéséről szóló törvény 1920. évi módosítása alapján 1921. január 1. napjától kizárólag a Pénzüintézeti Központ tagjai fogadhattak el betéteket²⁰. Ugyancsak kiemelt feladat volt a likviditás fokozott ellenőrzése, ekkorra tehető a likviditási szempontok árnyaltabbá válása: teljes kötelezettségekre, betétekre és a betéteken belül a folyószámla-betétekre vonatkozó (első-, másod- és harmadfokú) likviditás szerinti megbontás alkalmazása (Walder 1939:446-455), valamint olyan, később nem megvalósult kezdeményezés is megfogalmazódott, mely szerint a likviditás minimumszintje mellett annak maximális szintben történő meghatározása is javasolt. A likviditási szempontok előtérbe kerülését indokolta, hogy a New York-i tőzsdekrachot követő két évben az amerikai tőkeket Európában a bizalomhiány következtében egyre rövidebb lejáratra újították meg (a külföldi források bevonásának korlátozottabb lehetősége különösen a vidéki pénzüintézetek működésében okozott nehézségeket), így a tőkebeáramlás gyakorisága ugyan intenzívebbé vált, összege viszont továbbra is alacsony szinten maradt, s ezenkívül a belső tőkeképződés szintje sem volt megfelelő. A hiteligények növekedésével nem állt arányban továbbá a betétállomány növekedése, ebből következően a pénzüintézetek betéteiket szinte teljes egészében kihelyezték, jelentősen megnövelve ezzel likviditási kockázatukat, ami szintén hozzájárult a válság mélyüléséhez (Jirkovsky 1940:364), az ebben a helyzetben általánosan jellemző romló adósportfólió pedig növekvő rendszerszintű felhígulási kockázatot is eredményezett. Hitelezési oldalról kiemelendő az ún. „nagyhitelek” vizsgálatának előtérbe helyezését érintő kezdeményezés, ti. javaslat született arról – a nemzetközi szinten leggyakrabban előforduló példákat követve –, hogy az egyes adósok részére nyújtott hitel a saját tőke 10 százalékában legyen maximalizálva. A javaslat alapján ennél magasabb összeg kizárólag az igazgatóság és a felügyelőbizottság hozzájárulásával, a felügyeleti hatóság tájékoztatása mellett lehetett volna kihelyezhető. Adóminősítési szempontból kiemelt jelentőséggel bírt az adósokkal kapcsolatos információk elérhetőségének biztosításával (ún. „evidenciaközpont”) összefüggő javaslatok újbóli előtérbe kerülése (figyelemmel a banktitokra is), ami a modern hitelinformációs rendszer előképének tekinthető, valamint az ún. „inkompatibilitási”, azaz bizonyos hitelügyleteknél előforduló érdekeltségi helyzetek kezelésével kapcsolatos szabályozás kidolgozásának javaslata, mely utóbbi a jelenlegi belső hitelek, illetőleg összeférhetlenségi helyzetek kezelésére vonatkozó szabályozás korai kezdeményezése volt. A korabeli csehszlovák ún. „hitelvédelmi szerv” mintájára megszervezni javasolt „evidenciaközpont”-hoz hasonló funkcióval rendelkező intézmény létrehozásának gondolata ugyan már korábban, 1926-ban is

²⁰ A hivatkozott rendelkezés – a Pénzüintézeti Központ ellenőrzési lehetőségeinek bővítése mellett – hozzájárult ahhoz is, hogy bankrendszeren kívüli intézmények, pl. gazdasági üzemek alkalmazottaiktól takarékbetéteket ne fogadjanak el. Természetesen a pénzüintézeti betétképződés elősegítésére egyéb, felügyelésen kívüli eszközök is rendelkezésre álltak már ebben az időszakban is (pl. a betéti kamatok szintjének befolyásolása).

felmerült a korona stabilizációját követően részben megindult hitelezés kapcsán, amely „*hitelkataszter formájában tartaná nyilván az adósokat*” (Domány 1926:455), de ekkor még ez a kezdeményezés nem talált jelentősebb visszhangra. Felügyeletörténeti ciklikusságot tükröz az a megközelítés, amely – nyilvánvalóan a bekövetkezett gazdasági válságot követően érthető okokból megváltozott szemléletnek megfelelően – a pénzintézetek tevékenységét illetően, egyes korábbi véleményekhez hasonlóan, a szigorú anyagi felügyelést támogatva kimondta, hogy „*ha pedig ezt a felelősségteljes és nehéz feladatot nem tudják teljes megelégedésre megoldani, a totális ellenőrzés veszélye fejük felett el nem múlhat*” (Walder 1939:465).

A gazdasági válság időszakában megjelentek szövetkezettelenes támadások is, amelyek a kialakult válságos helyzet okát elsősorban a nekik nyújtott – esetenként túlzott mértékűnek tekintett – állami támogatásokban, illetőleg adókedvezményekben véltek felfedezni. Más vélemények szerint azonban ennek összege – összehasonlítva pl. a Pénzügyi Központon keresztül a pénzintézetek szanálására fordított összegekkel – nem tekinthető jelentősnek, sőt, a gazdasági recesszióból a kiút is a szövetkezeti eszmében keresendő: „*egészséges és erős szövetkezeti mozgalom nélkül a gazdasági válságból nincs kibontakozás*” (Wanke 1930:5), az erre a célra rendelkezésre bocsátott állami pénzek pedig megfelelően lettek felhasználva. A szövetkezettelenes támadások hátterében feltehetően azon tény is állhatott, hogy a szövetkezetek állami támogatására nem létezett egységes hitelpolitika, így több esetben előfordult, hogy a szövetkezeteket valamely fejlesztési cél (pl. mezőgazdaság) mentén támogatta az állam, következésképpen egyes szövetkezetek akár tartósan támogatás nélkül maradhattak. Ennek kiküszöbölésére megoldást nyújthatott volna egy „szövetkezeti csúcshintézmény” létrehozása, vagy az Országos Központi Hitelszövetkezet működésének ilyen célú átalakítása, amely a megfelelő hitelezéssel, közös árubeszerezésről és ellenőrzésről gondoskodott volna, illetőleg egy országos hatáskörű szövetkezeti érdekképviseleti intézmény kiépítése, amely a szövetkezeti eszmével kapcsolatban fennálló nyitott kérdések megoldását segítette volna előmozdítani (Wanke 1930:42). Ezen javaslatok megvalósítására azonban a gazdasági válság és az elmélyülését megakadályozó intézkedések előtérbe kerülése, majd később az ideiglenes terület-visszacsatolások miatt megjelent többletfeladatok és az ezt követő fegyverkezés miatt nem került sor.

Bankfelügyelési szempontból fontos megemlíteni, hogy az állam a válságot követően évről-évre mérlegkészítési rendeletet adott ki, mellyel szigorú ellenőrzés alá tudta vonni a bankok működését. Az elkövetkező mintegy másfél évtizedben a kereskedelmi bankok tevékenységükről rendszeres tájékoztatást nyújtottak az MNB-nek, devizaügyleteik lebonyolítása pedig engedélykötelessé vált. Az MNB körlevelekkel, végrehajtási utasításokkal szabályozta a valuta-, készpénz-, csekk- és hitelforgalmat (Botos 1994:44).

7. A Pénzügyi Központ és egyéb, felügyelési szempontból kiemelő intézmények feladatkörének változása a gazdasági világválság hatására

A Pénzügyi Központnak számos, a válsággal összefüggő feladata adódott az elvégzett ellenőrzéseken kívül, így különösen kiemelő az agrárszektorban teljesített ún. „teherrendezési kimutatás” elkészítése, mellyel a gazda adósok teherrendezésében vállalt szerepet, vagy a Magyar Pénzügyi Szindikátus ügykezelése, mely mezőgazdasági kötvénykibocsátásokért volt felelős.²¹ A Pénzügyi Központ továbbá részt vett közérdekű feladatok ellátásában is, pl. az egyes államokkal létesített, áruforgalommal kapcsolatos kereskedelmi szerződésekből adódó államközi elszámolásokban. A közérdek támogatását szolgálta továbbá, hogy a tagintézmények által teljesített felügyeleti díjak bizonyos hányadát a Pénzügyi Központ jellemzően társadalmi célokra fizette be, pl. a bécsi székhelyű, de jelentős hazai kitérővel is rendelkező Phönix Életbiztosító Társaság 1936-ban bekövetkezett összeomlása után létrehozott Életbiztosítási Rendezési Alap (ÉRA) számára teljesített befizetést – a hazai károsultakat támogatandó. A Pénzügyi Központ több szervezet ügykezelését is ellátta, ezek közül kiemelő az 1930-ban létrehozott Magyar Investment Rt., melynek célja a recesszió bankszektorra való hatásának csökkentése volt a tőzsdéken jegyzett értékpapírok árzuhanásának megakadályozása által (*Botos 1994:92*). Az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság kötelező biztosításáról szóló 1928. évi XL. törvénycikk hazánkban is lehetővé tette a kötelező biztosítást, valamint ún. elismert vállalati nyugdíjpénztárak létesítését is.²² Ezen társaságok ellenőrzésének egy részét (vagyonkimutatás értékelésének és prudens működésének ellenőrzése tekintetében) a népjóléti és munkaügyi miniszter (később belügyminiszter) mellett a Pénzügyi Központ látta el. 1930. január 1. napjától a Pénzügyi Központ ellenőrzési köre kiterjedt többek között a mérlegek biztosítástechnikai szempontok szerinti felülvizsgálatára és a nyugdíjpénztárak üzletvitelének vizsgálatára, szabálytalanság feltárása esetén pedig a miniszter részére arról jelentést kellett készítenie.

1938-ban – a korábbi évekre is jellemző koncentrációs folyamat részeként – a Magyar Általános Takarékpénztárnak a Magyar Általános Hitelbankba történő beolvadása kapcsán ezen folyamat lebonyolításában a Pénzügyi Központ jelentékeny szerepet vállalt. Az MNB nyílt piaci műveleteinek ellátását segítő Tőkepiac Szabályozására Alakult Intézet Rt. 1939-ben jött létre, részvényei egy részének átvétele mellett ügyvitelét is a Pénzügyi Központ látta el (*Jakabb et al. 1997:86-106*). Az 1938-1941 között sorra került bécsi döntések és hadi cselekmények miatt bekövetkezett ideiglenes terület-visszacsatolások (Kárpátalja, Felvidék, Észak-Erdély,

²¹ 1935. évi XXIII. törvénycikk a gazdátartozások rendezését elősegítő egyes intézkedések tárgyában, 2. § alapján

²² Az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról szóló 1928. évi XL. törvénycikk alapján

Délvidék stb.) tekintetében az érintett pénzintézetek hazai hitelszervezetbe történő bekapcsolásának feladata szintén a Pénzintézeti Központra hárult, mely az elsősorban román, szász és magyar nemzetiségi mozgalmak, gazdasági nemzetépítés (pl. telepítési akciók, földbirtokpolitika) miatt rendkívül érzékeny területnek bizonyult (Egry 2006:11; Szász 1966:130-137).

A Pénzintézeti Központ növekvő szerepvállalását jól mutatta, hogy a gazdasági válság időszakát követően az ország szinte valamennyi pénzintézete a Pénzintézeti Központ tagja volt, majd később, az 1939. évi 10. sz. P. M. rendelet alapján a korábban fennálló ellenőrzési tőkehatár megszűnt²³, és a tagintézmények korábbi, legalább éves ellenőrzési lehetőségével szemben már kötelező éves felülvizsgálat alá tartoztak, fokozatosan kialakult tehát egy erős jogosítvánnyal, széleskörű felülvizsgálati jogkörrel rendelkező és a gazdasági életben aktív szerepet betöltő felügyelési feladatokat ellátó intézmény. A Pénzintézeti Központ fennállásának második világháborút megelőző ideje alatt a teljesített revíziók száma mintegy meghétszereződött, az alapítást követő évben elvégzett 159 vizsgálattal szemben 1940-ben már 1 048 lefolytatott vizsgálatot tudott maga mögött, ennek megfelelően a személyi állomány is bővült 17-ről 68-ra. A Pénzintézeti Központ által lefolytatott vizsgálatok száma a gazdasági válság ideje alatt emelkedő tendenciát mutatott, mely az 1931. évben tetőzött, az ebben az évben lefolytatott revíziók számát (1 096) a Pénzintézeti Központ fennállásától 1940-ig tartó időszakban a vizsgálatok egy évben sem haladták meg (Jakobb et al. 1997:107-117). Ugyanakkor a lefolytatott vizsgálatok száma elsősorban a nyugdíjpénztárak esetében nőtt leginkább (a legszembetűnőbb növekedés 1930-ban következett be, ekkor a vizsgálatok a korábbi 92-ről 163-ra nőttek), mellyel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy azok csak 1927-től tartoztak revízió alá, így esetükben bizonyos fokú ellenőrzési „elmaradás” volt tapasztalható a pénzintézetek ellenőrzéséhez képest, ami ösztönzőleg hatott az esetükben lefolytatott vizsgálatok számának növeléséhez. A pénzintézetek ellenőrzése terén növekedés a válság időszakában 1931-ben fordult elő, amikor a vizsgálatok a korábbi 749-ről 802-re nőttek.

A gazdasági válságot követően a lakosság körében elterjedtek a pénzintézeteket érintő fenntartások, tapasztalhatóak voltak a bizalmi válság ismertető jelei is. A bankellenes hangulat csökkentése és a bizalom helyreállítása céljából 1935-től a TÉBE közreműködésével előadássorozat indult, melynek középpontjában a pénzintézetek helyzete és a hazai aktuális gazdasági környezet bemutatása állt. Emellett kiadásra került a Magyar Takarékpénztárak és Bankok Évkönyve, mely a közvélemény hiteles tájékoztatását volt hivatott segíteni a hazai bankpolitika, hitelélet, valamint a kapcsolódó jogi és szabályozási kérdések bemutatásával. A Pénzintézeti Központhoz hasonlóan a TÉBE is egyre több olyan kérdéssel, problémával kényszerült foglalkozni, melyek nem tartoztak eredeti feladatköréhez (pl. a bevezetett zsidótörvényekkel és

²³ A m. kir. pénzügyminiszter 1939. évi 10. P. M. számú rendelete, a Pénzintézeti Központ rendes felülvizsgálati jogkörének kiterjesztéséről, 1. § alapján

-rendeletekkel kapcsolatos intézkedések), további feladatokat rótt az intézményre a terület-visszacsatolások következményeként megnőtt tagok bevonása a Pénzügyi Központtal együttesen, illetve azok integrálása a testületek munkájába (*Botos 1994:35-46*). A későbbi években a TÉBE – a Magyar Szavatossági Bank, valamint a legtöbb érdekképviseleti- és érdekvédelmi szervvel egyetemben – szakmai véleményét a gazdasági döntéshozatal során egyre kevésbé kérték ki és fokozatosan csökkenő mértékben vették figyelembe, így jelentőségét, befolyását és gazdasági szerepét fokról-fokra elvesztette (*Pető-Szakács 1985:116*).

8. Összegzés

A hazai pénzügyi felügyelés a két világháború között hatékonyan tudott reagálni a bel- és külgazdasági eseményekre. Az első világháborút követő években és a gazdasági világválság időszakában a kockázatok azonosítása és felmérése alapvetően megtörtént, ehhez igazodva az ellenőrzési célok meg lettek határozva, a helyszíni ellenőrzések gyakorisága emelkedett, a Pénzügyi Központ felügyelési szerepe erősödött, az ellenőrzés mind szélesebb intézményi kört ölelt fel.

Ugyanakkor már a Tanácsköztársaság ideje alatt tapasztalható volt, és a későbbi időszakban felerősödött az a folyamat, melynek következtében a Pénzügyi Központ feladatköre egyre bővült, és sok esetben olyan feladatok is tevékenységi körébe tartoztak, melyek aligha – vagy egyáltalán nem – kapcsolódtak pénzügyi intézetekhez, de felügyelési, ellenőrzési vagy szanálási tevékenységéhez sem voltak köthetőek.

Bár számos alkalommal előtérbe került a Pénzügyi Központ létrehozásának eredeti céljához való visszatérés gondolata, a bel- és külpolitikai események ezt korlátozottan tették lehetővé, a Pénzügyi Központ tevékenységének túlzott kiterjedését, működése hatékonyságának romlását eredményezve.

Felhasznált irodalom

1916. évi XIV. törvénycikk a Pénzügyi Központról

1918. évi XV. törvénycikk a Pénzügyi Központról szóló 1916. évi XIV. törvénycikk egyes rendelkezéseinek módosításáról

1920. évi XXXVII. törvénycikk a Pénzügyi Központról

1924. évi X. törvénycikk a korona értékcsökkenésének meggátlására irányuló egyes intézkedésekről

1924. évi IV. törvénycikk az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról

1926. évi XIII. törvénycikk a Pénzügyi Központról szóló 1920: XXXVII. törvénycikk egyes rendelkezéseinek módosításáról

1928. évi XL. törvénycikk az öregség, rokkantság, özvegyiség és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról
1935. évi XXIII. törvénycikk a gazdatartozások rendezését elősegítő egyes intézkedések tárgyában
- A m. kir. pénzügyminiszter 1939. évi 10. P. M. számú rendelete, a Pénzintézeti Központ rendes felülvizsgálati jogkörének kiterjesztéséről.
- Az 1922. június 19. napjára összehívott nemzetgyűlés naplója, XXVI. kötet.
- Ács László (1936): *A pénzintézeti koncentrációról*. Közgazdasági Szemle, Budapest. LX. évfolyam:316–333.
- Botos János (1994): *A magyarországi pénzintézetek együttműködésének formái és keretei*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Botos János (2002): *A magyarországi jelzálog-hitelezés másfél évszázada*. Szaktudás Kiadó Ház Rt., Budapest.
- Csury Jenő – Marosi Imre (1931): *A magyar biztosításügy története*. Gyarmati Ferenc kiadása, Budapest.
- Diószegi István (1970): *Hazánk és Európa* (Tanulmányok). Magvető Kiadó, Budapest.
- Domány Gyula (1926): *Bankpolitika, különös tekintettel a hitelpolitikára*. Közgazdasági Szemle, Budapest. L. évfolyam:432–457.
- Egry Gábor (2006): *Egy önlegitimáló politikai és történeti narratíva kérdőjelei (1861–2003)*. Nemzetiségi bankok, nemzetiségi mozgalmak a századforduló Erdélyében. Múltunk, LI. évfolyam, 3. szám:4–34.
- Éber Antal (1912): Közlemények és ismertetések: *A pénzintézetek revíziója. Vita*. Közgazdasági Szemle, Budapest. XXXVI. évfolyam:55–65.
- Hantos Elemér (1916): *A pénzintézeti reform: A Pénzintézeti Központ törvényének és alapszabályainak jegyzetes szövegével* (2. bővített kiadás). Kiadta: Pénzintézetek Országos Egyesülése, Budapest.
- Hantos Elemér (1930): *Hitelszervezetünk változásai a háború után*. Közgazdasági Szemle, Budapest. LIV. évfolyam:675–685.
- Holbesz Aladár (1939): *A magyar hitelszervezet története*. May János Nyomdai Műintézet, Budapest.
- Incze Miklós (szerk.) (1955): *Az 1929–1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Jakobb Oszkár – Reményi-Schneller Lajos – Szabó Iván (1997): *A Pénzintézeti Központ első huszonöt éve (1916–1941)*. Kiadta a Pénzintézeti Központ Bank Rt., Budapest. Reprint: *A Pénzintézeti Központ első huszonöt éve (1916–1941)*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941.
- Jenei Károly (1970): *A Pénzintézeti Központ szerepe a Magyar Tanácsköztársaság bankrendszerében*. A Magyar Történelmi Társulat Üzemtörténeti Szekciójának kiadványa. KülönleNyomat a Levéltári Közlemények XL. évfolyamából:37–55.
- Jirkovsky Sándor (1940): *Pénzintézeteink a húszas évek fellendülése idején*. Közgazdasági Szemle, Budapest. LXIV. évfolyam:361–371.
- Kovács György (2006): *A bankrendszer és stakeholderei történeti megközelítésben, avagy az állam szerepvállalása az ipar banki finanszírozása előmozdításában a magyar gazdaságtörténetben*. Megjelent: Botos Katalin (szerk.): *A bankrendszer és stakeholderei*. Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar Közleményei, Generál Nyomda, Szeged:54–109.
- Neubauer Ferenc (1918): *A jelzáloghitel megszervezése az átmeneti gazdaságban*. Közgazdasági Szemle, Budapest. XLII. évfolyam:22–36.
- Pető Iván – Szakács Sándor (1985): *A hazai gazdaság négy évtizedének története (1945–1985)*. I. kötet. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Rassay Gyula (1933): *A bankok szerepe az európai hitelválságban*. Közgazdasági Szemle, Budapest. LVII. évfolyam:395–422.
- Schandl Károly (szerk.) (1938): *A magyar szövetkezés negyven éve (Az Országos Központi Hitelszövetkezet munkája és eredményei)*. "Pátria" Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., Budapest.
- Szász Zoltán (1966): *A magyar kormány tervei a nemzetiségi pénzintézetek állami ellenőrzésére (1902–1904)*. Századok, Budapest:118–137.
- Teleszky János (1927): *A magyar állam pénzügyei a háború alatt*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Tomka Béla (2000): *A magyarországi pénzintézetek rövid története (1836–1947)*. Aula Kiadó Kft., Budapest.
- Varga István (1928): *A jelentősebb budapesti pénzintézetek helyzete az 1927. évi mérlegek adatainak tükrében*. Közgazdasági Szemle, Budapest. LII. évfolyam:444–485.
- Varga István (1933): *Válság és szegénység*. Közgazdasági Szemle, Budapest. LVII. évfolyam:323–326.

Varga István (1964): *Az újabb magyar pénztörténet és egyes elméleti tanulságai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Walder György (1939): *Bankellenőrzés és bankpolitika*. Közgazdasági Szemle, Budapest. LXIII. évfolyam:443–476.

Wanke Gusztáv (1930): *Szövetkezeti problémák és szövetkezetellenes támadások*. "Pátria" Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.